

84. HIRSZ (HIRSCH) MEREMIŃSKI-KOSSOWSKI

1. DATA I MIEJSCE URODZENIA I ŚMIERCI – ur. 17 XII 1897 [nie wiadomo czy data według obowiązującego wtedy w Rosji kalendarza juliańskiego, czy kalendarza gregoriańskiego] Słonim (miasto powiatowe w guberni grodzieńskiej, Cesarstwo Rosyjskie); zm. 13 II 1945 Gusen (podobóz obozu koncentracyjnego Mauthausen, gau Oberdonau, Rzesza Wielkoniemiecka [III Rzesza]).

2. RODZINA – ojciec: Leib Wolf (1862–1942), brakarz drzewa; matka: Estera Lea (1872–1942?) z domu Epstein; brat: Józef (ur. 1902, w 1925 wyemigrował do Palestyny i zmienił nazwisko na Yosef Marum (Meromi), zmarł w Izraelu wiele lat po II wojnie światowej); zmarły w dzieciństwie brat lub siostra; żona: Sława (1907–?); nie miał dzieci.

3. WYKSZTAŁCENIE – naukę na poziomie elementarnym pobierał prywatnie. 1910–1915 – Szkoła Realna (średnia) w Słonimiu, 1915–1918 – Szkoła Realna w Charkowie; dodatkowo zdał egzamin z języka łacińskiego. Studia: 1918–1921 (6 semestrów) w dziale uprawy roślin na Wydziale Rolniczym Nowoaleksandryjskiego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Charkowie (ewakuowanego do Charkowa z Nowo-Aleksandrii czyli Puław podczas I wojny światowej); pierwsze półrocze 1923/1924 – studia w Landwirtschaftliche Hochschule zu Berlin; 1928/1929–1932/1933 – studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. 28 IV 1933 – Rada Wydziału Filozoficznego UJ nadała mu stopień magistra filozofii w zakresie botaniki na podstawie rozprawy „Azja jako ojczyzna roślin użytecznych” [praca publikowana: patrz p. 7b poz. 4] przygotowanej pod kierunkiem prof. Władysława Szafera (1886–1970). 1933 – Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego w zakresie geografii, 26 X 1933 – dyplom Komisji Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie uprawniający do nauczania

przyrodoznawstwa (nauk biologicznych) jako przedmiotu głównego oraz geologii i geografii jako przedmiotów dodatkowych w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich państwowych i prywatnych w języku wykładowym polskim.

4. STOPNIE NAUKOWE I DANE BIBLIOGRAFICZNE ROZPRAW – ok. 1936 napisał pod kierunkiem prof. Kazimierza Piecha (1893–1944) pracę doktorską z zakresu embriologii roślin i opublikował ją [patrz p. 7b poz. 9], Rada Wydziału Filozoficznego UJ na posiedzeniu w dn. 23 X 1936 pozytywnie rozpatrzyła sprawę dopuszczenia H. Meremińskiego-Kossowskiego do doktoratu, wybrała nawet komisję; chyba jednak do obrony nie doszło, ponieważ w Archiwum UJ brak dokumentów świadczących o niej, a w 1937 nadal był magistrem.

5. PRZEBIEG PRACY ZAWODOWEJ – 1921–1923 – nauczyciel przedmiotów ogólnokształcących (przyrodoznawstwa, geografii i rachunków) w prywatnych szkołach powszechnych w Dereczynie (powiat Słonim, woj. poleskie) i w Kowlu (woj. wołyńskie). 1924–1928 – nauczyciel w prywatnym gimnazjum realnym Hebrajskiego Towarzystwa Oświatowo-Kulturalnego „Tarbut” w Pińsku. W czasie studiów w Krakowie pracował jako nauczyciel przedmiotów przyrodniczych, ale nie wiadomo w jakich szkołach. Po uzyskaniu magisterium powrócił do Słonimia i być może pracował tam jako nauczyciel. Od 1 X 1936 do II wojny światowej – nauczyciel w Prywatnym Gimnazjum Koedukacyjnym im. Dra Chaima Hilfsteina Szkoły Powszechnej i Szkoły Rzemiosł Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej w Krakowie (w okresie pracy Meremińskiego-Kossowskiego szkoła zmieniła nazwę na: Prywatne Gimnazjum Koedukacyjne im. Dra Chaima Hilfsteina, Liceum Ogólnokształcące o Wydz. Humanistycznym, Przyrodniczym i Matematyczno-Fizycznym Szkoły Powszechnej i Męskiej Szkoły Rzemiosł Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej w Krakowie).

Od czasu przygotowywania pracy doktorskiej musiał być nieformalnie związany z Katedrą Anatomii i Cytologii Roślin UJ prof. Kazimierza Piecha, ponieważ w spisach członków Polskiego Towarzystwa Botanicznego z lat 1937 i 1939 podał jako adres służbowy – adres tejże katedry.

6. PODRÓŻE NAUKOWE – studia w Berlinie w Niemczech, brak informacji o innych podróżyach naukowych.

7a. ZAKRES BADAŃ BOTANICZNYCH – embriologia roślin, terminologia botaniczna, rośliny użytkowe (głównie kauczukodajne) i pochodzenie roślin uprawnych.

7b. LICZBA WSZYSTKICH PUBLIKACJI BOTANICZNYCH, MIEJSCE OPUBLIKOWANIA PEŁNEJ BIBLIOGRAFII PRAC, WYKAZ WAŻNIEJSZYCH PRAC – opublikował co najmniej 10 prac botanicznych¹. Nigdzie nie opublikowano jego pełnej bibliografii. Wykaz najważniejszych prac [opublikowanych pod nazwiskiem Meremiński i Meremiński-Kossowski w językach używających alfabetu łacińskiego] – 1. 1935. Hodowla roślin kauczukodajnych w strefie umiarkowanej. *Przyroda i Technika* 14(5): 194–206 [w *Przyjacielu Szkoły* 1935 14(14) na s. 694 – tylko krótka informacja o tym artykule]; 2. 1935. Zagadnienie własnego kauczuku. *Przyroda i Technika* 14(3): 104–112; 3. 1935. *Z zagadnień embriologii begonij*. [W:] *Streszczenie referatów wygłoszonych na Zjeździe Polskiego Towarzystwa Botanicznego w Krakowie w dniach 29 i 30 czerwca 1935 r.* Kraków, nakładem Oddziału Krakowskiego

Polskiego Towarzystwa Botanicznego, s. 6–8; 4. 1936. Azja jako ojczyzna roślin uprawnych. *Kosmos ser. B* 61(3): 199–256 [także separatum], praca ukazała się również w języku hebrajskim: [Problem pochodzenia roślin uprawnych]. *Hassadeh* 1934–1935 XV: 287 i 347; 5. 1936: Sur le développement du sac embryonnaire chez *Begonia incana* Lindl. (Contribution à l'embryologie du genre *Begonia*). *Comptes Rendus Mensuels des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres* 1936(5): 7–8; 6. 1936. Z rozwoju woreczka zalążkowego ukońnicy, *Begonia incana* Lindl. (Przyczynek do embriologii rodzaju *Begonia*). *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności* 41(5): 140–141; 7. 1936. Z rozwoju woreczka zalążkowego ukońnicy *Begonia incana* Lindl. Über Embryosackentwicklung bei *Begonia incana* Lindl. (Ein Beitrag zur Embryologie der Gattung *Begonia*). *Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles, Série B: Sciences Naturelles (I)* 1936(3–7): 53–92; 8. 1937. Zagadnienie ojczyzny roślin uprawnych w świetle nowszych badań. *Rolnik* nr 30: 471–475, praca ukazała się również w języku hebrajskim: [Nowe poglądy w sprawie ojczyzny roślin uprawnych]. *Hassadeh* 1937 XVII: 619; 9. 1938. Z rozwoju woreczka zalążkowego ukońnicy *Begonia incana* Lindl. (Przyczynek do embriologii rodzaju *Begonia*). *Rocznik Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego* t. II 1935–1936 [wyd. 1938]: 1–40, tabl. 5; separatum: Druk. Uniw. Jagiell., Kraków 1936, 40 s., tabl. 5; 10. 1938. *Polskie mianownictwo botaniczne w zakresie cytologii i histologii roślin. Dział II. Embriologia. Z uzupełnieniami i zmianami wprowadzonymi na podstawie referatu osobnej Komisji i uchwalonymi przez Zarząd Główny i Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Botanicznego we Lwowie dnia 5 lipca 1937 roku.* Warszawa 1938, nakładem Polskiego Towarzystwa Botanicznego, 5 s.

7c. GŁÓWNE OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE – 1. Embriologia roślin – przeanalizował wcześniejszy stan wiedzy na temat zagadnień embriologicznych

¹ Według informacji zamieszczonej w IX. *Sprawozdaniu Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego im. Dra Chaima Hilfsteina, Liceum Ogólnokształcącego o Wyzd. Humanistycznym, Przyrodniczym i Matematyczno-Fizycznym Szkoły Powszechnej i Męskiej Szkoły Rzemiosł Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej w Krakowie za rok szkolny 1937–38.* Kraków 1938, 72 s., cyt. s. 21. H. Meremiński-Kossowski miał także publikować artykuły naukowe, szkice popularno-naukowe i felietony popularne w języku hebrajskim w ukazujących się w Palestynie czasopismach *Hassadeh* i *Davar*. Na moją prośbę p. Teodor Broder przejrzał zawartość czasopisma *Hassadeh* z lat trzydziestych XX w. (z wyjątkiem dwóch roczników) i znalazł dwa artykuły H. Meremińskiego-Kossowskiego. W przedwojennych numerach czasopisma *Davar* dostępnych on-line są publikacje podpisane nazwiskiem Meremiński, jednak ich autorem była inna osoba niż Hirs Meremiński-Kossowski.

u *Begonia incana* i skonfrontował z własnymi badaniami, m.in. opisał budowę zalążka, przebieg mejozy, dokonał szczegółowej analizy rozwoju woreczka zalążkowego [patrz p. 7b, poz. 3, 5, 6, 7, 9]. 2. Polska terminologia botaniczna z zakresu embriologii – interesował się polską terminologią botaniczną. Już w pracy doktorskiej zawarł pewne uwagi na ten temat. W dn. 20 maja 1937 na posiedzeniu Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Botanicznego wygłosił referat na temat proponowanych zmian w polskim mianownictwie embriologicznym, po czym zebrani przyjęli proponowaną przez niego terminologię jako podstawę do przeprowadzenia zmian w obowiązującym wówczas „Mianownictwie” (1934) i zgłosili ten projekt jako wniosek na Walne Zgromadzenie PTB we Lwowie. Projekt ten został zatwierdzony (z nielicznymi zmianami) przez Zarząd Główny PTB oraz uchwalony jako obowiązujący przez Walne Zgromadzenie PTB we Lwowie w dn. 5 VII 1937 [patrz p. 7b, poz. 10]. 3. Rośliny użytkowe (głównie kauczukodajne) i pochodzenie roślin uprawnych – przybliżył polskiemu czytelnikowi historię kauczuku naturalnego jako surowca przemysłowego i pozyskiwania go z roślin kauczukodajnych [patrz p. 7b, poz. 2] oraz historię poszukiwania nowych roślin kauczukodajnych i produkcji kauczuku w związku z rozwojem przemysłu samochodowego w USA, a także prace w ZSRR nad roślinnymi źródłami własnego kauczuku oraz polskie badania nad *Euphorbia cyparissias*, *E. palustris* i *Chondrilla juncea* jako potencjalnymi roślinami kauczukodajnymi [patrz p. 7b, poz. 1]; przedstawił analizę metodyki badań i dotychczasowych ich wyników nad pochodzeniem roślin uprawnych, szczególnie podkreślił rolę Azji w dziejach roślin uprawnych, scharakteryzował poszczególne rejony Azji pod względem roślin uprawnych i ewentualnego ich pochodzenia [patrz p. 7b, poz. 4]; streścił badania Nikołaja Wawiłowa (1887–1943) i jego teorię ośrodków pochodzenia roślin uprawnych wraz z charakterystyką tych ośrodków [patrz p. 7b, poz. 8].

8. DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNA, ORGANIZATORSKA I KOLEKCYJONERSKA – w szkołach powszechnych w Dereczynie i Kowlu, w gimnazjum w Pińsku

oraz w Prywatnym Gimnazjum Koedukacyjnym im. Dra Chaima Hilfsteina Szkoły Powszechnej i Szkoły Rzemiosł Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej w Krakowie (Prywatnym Gimnazjum Koedukacyjnym im. Dra Chaima Hilfsteina, Liceum Ogólnokształcącym o Wydz. Humanistycznym, Przyrodniczym i Matematyczno-Fizycznym Szkoły Powszechnej i Męskiej Szkoły Rzemiosł Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej w Krakowie) uczył biologii, geografii i rachunków; w tej ostatniej szkole był także wychowawcą klasy.

9. DZIAŁALNOŚĆ W INNYCH DZIEDZINACH – [może sympatyzował z ruchem syjonistycznym, na co może wskazywać publikowanie artykułów w związanym z tym ruchem czasopiśmie *Has-sadeh*, ale brak informacji].

10. WAZNIEJSZE GODNOŚCI I STANOWISKA W INSTYTUCJACH, TOWARZYSTWACH NAUKOWYCH I REDAKCJACH – był członkiem Polskiego Towarzystwa Botanicznego co najmniej od 1936 roku.

11. NAJWAŻNIEJSZE WYRÓŻNIENIA I ODZNACZENIA – [brak informacji].

12. INNE INFORMACJE – w 1915 roku na skutek działań wojennych I wojny światowej musiał przenieść się z rodzicami ze Słonimia do Charkowa, dlatego tam kończył naukę w szkole średniej. Podczas studiów w Nowoaleksandryjskim Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Charkowie słuchał wykładów botaniki prof. Nikołaja Vasil’eviča Zingera (1865–1923), a fizjologii roślin – Vladimira Stepanoviča Butkeviča (1872–1942), znanego rosyjskiego fizjologa roślin i biochemika. Studiów w Charkowie nie ukończył i po odbyciu 6 semestrów wrócił jako repatriant do Polski w roku 1921. Tu trudna sytuacja finansowa zmusiła go do podjęcia pracy zarobkowej w zawodzie nauczyciela szkół powszechnych. Po kilku latach podjął próbę kontynuacji studiów w Berlinie. Prawdopodobnie niesprzyjające warunki zmusiły go do powrotu do Polski, gdzie ponownie podjął pracę jako nauczyciel. Po rozpoczęciu studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim zwrócił się do Rady Wydziału Filozoficznego UJ o zaliczenie mu wcześniejszych studiów w Charkowie i Berlinie jako 2 lat studiów na UJ. Prośba nie została uwzględniona przez

radę Wydziału Filozoficznego UJ. Studiował na przestrzeni aż 15 lat ze względu na, jak sam pisał, „niepomyślny stan majątkowy rodziny”; przez ten czas był nauczycielem przedmiotów przyrodniczych. W czasie studiów w Krakowie mieszkał w Żydowskim Domu Akademickim Stowarzyszenia Żydowskich Słuchaczy UJ „Ognisko” przy ul. Przemyskiej 3. Po uzyskaniu magisterium powrócił na kilka lat do Słonimia (mieszkał przy ul. Mostowej 39). Do Krakowa przyjechał ponownie co najmniej w 1936 (może wcześniej?) i tu zastał go wybuch II wojny światowej. Brak informacji o tym, czym zajmował się w czasie wojny, gdy nie mógł pracować jako nauczyciel. Ok. 4 III 1941 został przesiedlony do krakowskiego getta, skąd (w 1943?) trafił do obozu koncentracyjnego w Płaszowie koło Krakowa (KZ Płaszów bei Krakau), gdzie pracował jako tapicer. Stamtąd 10 VIII 1944 przeniesiono go do obozu koncentracyjnego w Mauthausen (nr obozowy 88 566), a 18/28 VIII 1944 został przeniesiony z KL Mauthausen do podobozu Gusen, gdzie zmarł 13 II 1945 o godz. 4.15, przyczyną śmierci była sepsa spowodowana „ropowicą prawej ręki”. Inna wersja jego śmierci podawana w niektórych polskich publikacjach – nieprawdziwa w świetle zachowanych dokumentów KL Mauthausen.

13. WYKAZ NAJWAŻNIEJSZYCH ŹRÓDEŁ – Archiwalne: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego – Zbiór „Nieodebrane dokumenty” [bez sygnatury], KEPN 10, KM 56 (Hirsz Meremiński-Kossowski), PKEN 26 (Hirsz Meremiński-Kossowski), S II 357 (karty wpisowe studentów 1928/9), WF II 49 (protokoły posiedzeń Rady Wydziału Filozoficznego UJ z lat akad. 1925/6–1938/9); Narodowe Archiwum w Krakowie (Oddział II – Kraków, ul. Grodzka 52): KM 302; United States Holocaust Memorial Museum: *Stadthauptmann der Stadt Krakau (Starosta Miasta Krakowa) 1939–1945*, rg-15_098m_0125-00000923; Yad Vashem: The Central Database of Shoah Victims' Names [dostęp: 28 VIII 2014], Shoah Victims' Database, International Tracing Service Documents at Arolsen Database. Publikowane: J. Chrobaczyński, 1989. *Nauczyciele w okupowanym Krakowie 1939–1945*. Prace Monograficzne WSP w Krakowie, t. 96. Wydawnictwo Naukowe WSP,

Kraków, cyt. s. 181; J. Chrobaczyński (red.), 1995. *Słownik biograficzny nauczycieli w Małopolsce w latach II wojny światowej (1939–1945)*. Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków, cyt. s. 217–218; B. Chrzan, 1968. Likwidacja krakowskich szkół żydowskich przez władze Generalnej Guberni w początkach okupacji hitlerowskiej (1939 r.). *Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych Oddziału Krakowskiego PAN* 1968: 159–181, cyt. s. 166; P. Dembiński, J. Matysiak, 2007. Materiały Adama Wodziczki (1887–1948). (P.III-7). *Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk* 48: 173–204, cyt. s. 197; W. Szafer, 1964. *Zarys historii botaniki w Krakowie na tle sześciu wieków Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Uniw. Jagiell. – Wydawnictwa Jubileuszowe, t. 19, Kraków, cyt. s. 104 i 111; W. Szafer, 1973. *Wspomnienia przyrodnika. Moi profesorowie – moi koledzy – moi uczniowie*. Zakł. Narod. im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 315 s., cyt. s. 173; VIII. *Sprawozdanie Kierownictwa Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego im. Dra Chaima Hilfsteina Szkoły Powszechnej i Szkoły Rzemiosł Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej w Krakowie za rok szkolny 1936–7*. Nakładem Kierownictwa Zakładu, Kraków 1937, 75 s., cyt. s. 30, 32, 61; IX. *Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego im. Dra Chaima Hilfsteina, Liceum Ogólnokształcącego o Wyzd. Humanistycznym, Przyrodniczym i Matematyczno-Fizycznym Szkoły Powszechnej i Męskiej Szkoły Rzemiosł Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej w Krakowie za rok szkolny 1937–38*. Nakładem Kierownictwa Zakładu, Kraków 1938, 72 s., cyt. s. 15, 19, 21, 34, 58; J. Szudy, 2012. Aleksander Jabłoński i bracia Wawiłow w 80. rocznicę powstania diagramu Jabłońskiego, 70. rocznicę śmierci Nikołaja Iwanowicza Wawiłowa, i 62. rocznicę śmierci Siergieja Iwanowicza Wawiłowa. *Nauka* 4/2012: 101–135; M. Walczak, 1995. *Ludzie nauki i nauczyciele polscy podczas II wojny światowej. Księga strat osobowych*. Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Warszawa, cyt. s. 502. Informacje pisemne otrzymane od p. Teodora Brodera z Izraela.

14. MATERIAŁY IKONOGRAFICZNE – domniemane zdjęcie: *IX. Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego im. Dra Chaima Hilfsteina, Liceum Ogólnokształcącego o Wyzd. Humanistycznym, Przyrodniczym i Matematyczno-Fizycznym Szkoły Powszechnej i Męskiej Szkoły Rzemiosł Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej w Krakowie za rok szkolny 1937–38*. Nakładem Kierownictwa Zakładu, Kraków 1938, 72 s., cyt. s. 34.

PODZIĘKOWANIA: Bardzo dziękuję panu Teodorowi Broderowi z Izraela za pomoc w uzyskaniu niektórych danych, a szczególnie za wykonanie w Tel-Awivie kwerendy dotyczącej czasopisma *Hassadeh*.

Piotr KÖHLER